ورخدا خواہد کہ پوشد عیب کس کم زند در عیب معیوبان نفس عن ابی ذر قال قال رسول الله صلی الله علیہ وسلم
من دعا رجلا بالکفر او قال عدو الله ولیس کذلک الا حاد علیہ متفق علیہ
در صحیح بخاری و صحیح مسلم از ابی ذر رضی اللہ تعالی عنہ مرویست کہ رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم فرمود کہ ہر کہ کسے
دیگرے را نسبت بکفر کند یا عدو اللہ گوید و او چنین نباشد مگر آنکہ آن قول بر گوینده رجوع کند و در جامع الفتاوی گفتہ
ینبغی للعالم اذا رفع الیہ ان لا یبادر بتکفیر اهل الاسلام و مع انہ یقضی باسلامہ تحت
ظلال السیوف من الملتقط یعنی لائق ست مر عالم را آنکہ اگر برده شود پیش او ذکر کسے از مسلمین کہ دران احتمال
کفر باشد در کافر گفتن او جلدی نکند و باوجود آنکہ حکم کرده میشود به اسلام کسیکہ در سایہ شمشیر اسلام آورده باشد
وقال فی فصول العمادی اذا کانت فی مسئلۃ وجوہ توجب الکفر ووجہ واحد الذی یمنع التکفیر فعلی المفتی ان
یمیل الی وجہ یمنع التکفیر لحسن الظن بالمسلم در فصول عمادی گفتہ وقتیکہ باشد در مسئلہ چند وجہ موجب کافر گفتن و یک
وجہ باشد کہ از کافر گفتن مانعست پس واجب ست بر مفتی کہ میل کند بسوے وجہے کہ مانع باشد از تکفیر برائے گمان نیک
بسوئے مسلم الکنون در تحقیق مسئلہ حل و حرمت سرود و مزامیر سخن میرود آیات و احادیث درباره سرود متعارض اند
قال اللہ تعالی ومن الناس من یشتری لهو الحدیث لیضل عن سبیل اللہ بغیر علم ویتخذها هزوا
اولئک لهم عذاب مهین یعنی بعضے مردم کسانند کہ خرید میکنند سخن لہو یعنی آنچہ از خدا باز میدارد تا گمراه کنند مردم را
از راه خدا بغیر علم و بگیرد راه خدا را مسخرگی باشد آنہا را عذاب اہانت کننده این آیت در تحریم سرود وارد شده حدیث
ابی امامہ رضی اللہ تعالی عنہ ما رفع احد صوتہ بغناء الا بعث اللہ شیطانین علی منکبیہ یضربان
باعقابهما علی صدره حتی یمسک رواه ابن ابی الدنیا فی ذم الملاهی
والطبرانی فی الکبیر یعنی روایت کرده ابن ابی الدنیا والطبرانی از ابی امامہ آنکہ بلند نمیکند کسے آواز خود را بسرود
مگر میفرستد اللہ تعالی دو شیطان بر ہر دو دوش او و میزنند پاشنہ ہاے خود بر سینہ او تا کہ باز ماند شیخ عبدالرحیم عراقی کہ تخریج
احادیث احیاء العلوم کرده این حدیث را ضعیف گفتہ و حدیث عائشہ ان اللہ عز وجل حرم القینۃ وبیعها
وثمنها وتعلیمها رواه الطبرانی فی الاوسط طبرانی از حدیث عائشہ رضی اللہ عنہا روایت کرده
کہ اللہ تعالی عز وجل حرام کرده است زن مطربہ را و فروختن او و قیمت او و آموختن او و بیہقی گفتہ این حدیث محفوظ نیست

و بخاری در حرمت ملاهی و اوتار و مزامیر از حدیث ابی عامر روایت کرده عن ابی مالک الاشعری قال قال
رسول الله صلی الله علیه واله وسلم لیکونن من امتی اقوام یستحلون الخمر والحریر والمعازف
و از ابی مالک الاشعری مرویست که رسول فرمود صلی الله علیه وآله وسلم که خواهند بود از امت من قومها که حلال خواهند
گفت خمر را و حریر را یعنی پارچه ابریشمی و معازف را یعنی آلات مطربه صورت این حدیث نزد بخاری صورت تعلیق است
و برای همین ابن حزم آنرا ضعیف گفته و ابوداود و اسماعیلی این حدیث را متصل روایت کرده از حدیث ابی امامه که
ان الله عز وجل امرنی ان امحق المزامیر والکبارات یعنی البرابط والمعازف یعنی الله عز وجل امر فرموده است
مرا که دور سازم و ناچیز کنم مزامیر و کبارات را یعنی آلات مطربان حدیث قیس بن سعد بن عباده رضی الله عنهما
ان الله حرم علی الخمر والکوبة والقیان و ابوداود از حدیث قیس بن سعد بن عباده رضی الله عنهما
روایت کند که فرمود رسول صلی الله علیه واله وسلم که پروردگار من حرام کرد بر من خمر و کوبه یعنی اسباب بازی و
زنان مطربه و فی حدیث ابی امامة فاستحلالهم الخمور وضربهم الدفوف در حدیث ابی امامه مذکور کرده
تعذیب برای حلال دانستن خمرها و نواختن دفها عبدالرحیم عراقی گفته اینهمه احادیث ضعیف اند و ابو الشیخ
من حدیث مکحول مرسلا الاستماع الی الملاهی معصیة و ابوالشیخ از حدیث مکحول از رسول کریم صلی الله علیه
واله وسلم مرسل روایت میکند که شنیدن ملاهی گناه است و ابی داود از ابن عمر روایت میکند که ابن عمر شنید سرود
مزمار پس هر دو انگشت دستهای خود بر هر دو گوش خود نهاد و این حدیث را ابوداود منکر گفته و حدیث کل لهو للمسلم
باطل الا ثلثة تعلیمه بقوسه و تادیبه بفرسه و ملاعبته مع نسائه رواه اصحاب السنن الاربعة
عن عقبة بن عامر اصحاب سنن اربعه از عقبه بن عامر روایت کردند که رسول فرمود صلی الله علیه و
اله وسلم بازی کردن مسلمان باطل یعنی حرام است مگر سه چیز یکی آموختن بکمان خود و آراستن اسپ خود و ملاعبه کردن
با زن خود عن جابر قال قال رسول الله صلی الله علیه وسلم الغناء ینبت النفاق فی القلب
کما ینبت الماء الزرع رواه البیهقی فی شعب الایمان بیهقی در شعب ایمان روایت کرده
از جابر رضی الله عنه که رسول خدا صلی الله علیه وآله وسلم فرمود سرود میرویاند نفاق را در دل چنانچه میرویاند آب کشت را
این احادیث مذکوره بر حرمت سرود و مزامیر دلالت میکنند دیگر احادیث بر اباحت سرود و بعضے بر اباحت مزامیر دلالت دارد

یکے حدیث صحیحین از عائشہ رضی اللہ عنہا مرویست قالت دخل علی رسول اللہ صلی اللہ علیہ وآلہ
وسلم وعندی جاریتان تغنیان بغناء بعاث الحدیث فی الصحیحین
وفی روایۃ ان ابابکر دخل علیہا وعندھا جاریتان تدففان
وتغنیان والنبی صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم متغش بثوبہ فانتھرھما ابوبکر
فکشف النبی صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم عن وجھہ وقال دعھما یا ابابکر
فانھا ایام عید رواہ مسلم از عائشہ رضی اللہ عنہا مرویست کہ گفت داخل شد بر من رسول خدا صلی اللہ
علیہ وآلہ وسلم درحالیکہ نزد من دو دختران بودند کہ سرود میکردند بسرود بعاث و بعاث آن روز بود کہ در جاہلیت
در جماعۂ اوس و خزرج کہ بعد از اسلام انصار نام یافتند جنگ بود این قدر حدیث در صحیحین ست و در روایتے از صحیح مسلم
آنست کہ ابوبکرؓ داخل شد بر عائشہؓ و نزد او دو دختران بودند کہ دف میزدند و سرود میکردند درحالیکہ نبی صلی اللہ علیہ
وآلہ وسلم پارچہ بر روے خود پوشیدہ می خفت زجر کرد ابوبکرؓ دختران را پس نبی صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم پارچہ از روے خود
برداشت و فرمود بگذار اینہا را ای ابوبکر این روزہا ایام عید اند و در سبیل رشاد مذکورست کہ نبی صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم
ہرگاہ کہ داخل مدینہ شدہ در قبیلۂ بنی نجار فرود آمد دختران بنی نجار سرود میکردند و میگفتند شعر نحن جوار
من بنی نجار + وحبذا محمد من جار + یعنے ما دخترانیم از بنی نجار ای قوم چہ خوب ست کہ محمد ہمسایہ ماست
صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم و بیہقی در دلائل النبوۃ آوردہ حدیث عائشہ رضی اللہ عنہا در شعر خواندن زنان و تشریف آوردن
رسول صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم از غزوہ تبوک شعر طلع البدر علینا من ثنیات الوداع + وجب الشکر
علینا ما دعی للہ داعی + یعنے طلوع کرد بر ما بدر از ثنیات وداع کہ مکانیست در مدینہ واجب شد شکر بر ما وقتیکہ
دعا خواہند از خدا دعا خواہندگان امام غزالی شعر خواندن آنہا با دف زدن و الحان کردن گفتہ و نزد بیہقی ذکر دف و الحان
نیست وعن محمد بن حاطب قال قال رسول اللہ صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم فصل ما بین
الحلال والحرام الدف والصوت فی النکاح یعنے فرق درمیان حلال و حرام ست کہ دف بزنند و آواز
یعنے سرود بکنند در نکاح این حدیث را ترمذی و ابن ماجہ و ابن سنی روایت کردند ترمذی حسن گفتہ وعن عائشۃ
رضی اللہ عنہا قالت قال رسول اللہ صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم اعلنوا ھذا النکاح واجعلوا

في المساجد واضربوا عليها الدفوف يعنے عائشہ رض روایت کردہ اند از رسول اللہ صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم کہ
علانیہ کنید این نکاح را وبکنید در مساجد وبزنید برانها دفها این حدیث را ترمذی روایت کردہ گفتہ کہ این حدیث
غریب است وعن الربيع بنت معوذ قالت جاء رسول الله صلى الله عليه وآله وسلم فدخل
علي ليلة بني بي فجلس على فراشي فجعلت جويرات يضربن بالدف ويندبن من قتل من
آبائهن يوم بدر وقالت احداهن وفينا نبي يعلم ما في غد فقال رسول الله صلى الله
عليه وآله وسلم دعي هذه وقولي بالذي كنت تقولين از ربیع بنت معوذ مرویست کہ گفت آمد رسول اللہ صلی اللہ علیہ
وآلہ وسلم پس داخل شد بر من شبے کہ بعد نکاح بخانہ شوہر فرستادہ شدم پس نشست بر فراش من پس گشتند دختران کہ میزدند
بدفہای خود ومرثیہ میگفتند کسان را کہ روز بدر پدران ایشان شہید شدہ بودند ویکے از انہا گفت کہ در میان ما
پیغمبر یست کہ میداند آنچہ در فردا خواہد شد پس رسول صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم فرمود بگذار این سخن را وبگو آنچہ
میگفتی وعن عائشة رضي الله عنها قالت زفت امرأة الى رجل من الانصار فقال نبي الله صلى الله عليه
وآله وسلم اما كان معكم لهو فان الانصار يعجبهم اللهو رواه البخاري در صحیح بخاری از عائشہ رض
مرویست کہ فرستادہ شدند عروس بسوے مردے از انصار فرمود رسول صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم کہ آیا نبود
با شما لہو یعنے سرود پس بدرستیکہ انصار را خوش مے آید لہو وفي صحيح ابن حبان قالت عائشة كانت عندي
جارية من الانصار زوجتها فقال رسول الله صلى الله عليه وسلم يا عائشة الا تغنين
فان هذا الحي من الانصار يحبون الغناء وعن ابن عباس نحوه رواه ابن ماجة
در صحیح ابن حبان ست کہ گفت عائشہ رضی اللہ عنہا کہ بود نزد من دخترے از انصار نکاح کردہ دادم اورا پس فرمود
صلی اللہ علیہ وسلم ای عائشہ سرود نمے کنانی پس بدرستیکہ این قبیلہ انصار دوست میدارند سرود را وہمچنین ابن ماجہ
وابن عباس رضی اللہ عنہما روایت کردہ واز عامر بن سعد مرویست کہ داخل شدم من بر قرظہ بن کعب وابی مسعود
انصاری در شب نکاح پس ناگاہ دختران سرود میکردند پس گفتم من ای مصاحبان رسول صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم
واہل بدر چنین نزد شما کردہ میشود پس گفت اگر خواہی بنشین وبشنو ہمراہ ما واگر خواہی برو پس بدرستیکہ رخصت دادہ
است ما را رسول صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم در لہو نزد نکاح روایت کردہ این حدیث را نسائی ومرویست کہ عمر بن الخطاب

رضی اللہ عنہ براہی میرفت آواز مزامیر شنید فرمود این چیست گفتند کہ شادی ختان ست پس سکوت کرد
و منع نفرمود چون در حل و حرمت غنا نصوص متعارض آمدہ ابو حنیفہ رحمۃ اللہ علیہ فتویٰ بحرمت غنا دادہ احتیاطاً
چنانچہ قاعدہ اصول ست کہ عند التعارض حرمت را بر اباحت مقدم میدارند حتی کہ در ولیمہ ہم جایز نداشتہ انتہی قال
الهداية في كتاب الكراهية من دعي الى وليمة وطعام فوجد ثمة لعبا وغناء فلا باس ان يقعد
ويأكل قال ابو حنيفة ابتليت بهذا مرة فصبرت قال صاحب الهداية دلت المسئلة
على ان الملاهي كلها حرام حتى التغني بضرب القصب ولهذا قال ابو حنيفة
ابتليت لان الابتلاء بالمحرم يكون یعنی در ہدایہ آمدہ ست کہ ہر کہ دعوت کردہ شود بسوی ولیمہ یا طعامی دیگر
پس یافت آنجا لعب یا سرود پس باک نیست کہ بنشیند و بخورد ابو حنیفہ ہم گفتہ کہ مبتلا شدہ بودم من یکبار پس صبر
کردم صاحب ہدایہ گفتہ کہ این قول دلالت کردہ بر آنکہ ملاہی ہمہ حرام اند حتی کہ سرود بزدن قصب و لہذا ابو حنیفہ رح
گفتہ کہ مبتلا شدم چراکہ ابتلا بحرام میباشد. و شافعی رحمۃ اللہ علیہ احادیث حرمت غنا را حمل میکند بر آنچہ بنا بر لہو باشد یا
در آن ہیجان فتنہ باشد و آنچہ بنا بر غرض صحیح باشد مثلا اعلان نکاح و مانند آن را مباح میدانند و ہمچنین روایت در
کتب حنفیہ ہم ست چنانچہ در ہدایہ در کتاب الغصب گفتہ طبل الغزاة والدف الذي يباح ضربه
في العرس يضمن بالاتلاف من غير خلاف یعنی نقارہ غازیان و دف کہ مباح ست نواختن آن در شب
نکاح ضامن میشود تلف کنندہ آن من غیر خلاف امام حجۃ الاسلام امام محمد غزالی رحمۃ اللہ علیہ در احیاء العلوم گفتہ کہ احادیث
حرمت غنا کہ وارد اند محمول اند بر آنکہ مراد شیطان از دل برآرد از شہوت و عشق مجازی اما آنچہ کہ محبت خدا می آرد
محبوب ست یعنی عبادت و آنچہ نہ مراد شیطان مے آرد نہ محبت خدا می آرد آن فعل بذاتہ مباح ست چون سماع دار و ذوق
سرور مے افزاید پس اگر آن سرور مباح ست آن سماع مباح ست چنانچہ روز عید و وقت نکاح و قدوم غائب و طعام ولیمہ
و ولادت مولود و در عقیقہ و ختنہ و روز حفظ تمام القرآن و مانند آن و این قول را اکثر علما حنفیہ ہم اختیار کردہ اند فی
الخزانة والكافي حرمة الغناء وغيرها مقيدة باللهو فما يكون بغير اللهو بغرض الدين كما في العرس والوليمة
واستعداد الغزاة والقافلة ولتحصيل رقة قلوب عباد الله المرضية عند الله
لا تكون حراما على مذهب الحنفية یعنی در خزانہ و کافی روایت کردہ کہ حرمت سرود وغیرہ مقید بلہو ست

وآنچه بغیر لهو باشد برای غرضی چنانچه وقت نکاح و در ولیمه و تیاری غازیان و قافله و برای رقت دلها و بندگان
که خدا از ایشان راضی ست یعنی صوفیان حرام نیست و امام ابی حنیفه فی الامتاع ان السماع یحصل به
رقة القلب والخشوع واثارة شوق لقاء الله تعالی والخوف من سخطه وعذابه وما
یفضی الی ذلك قربة واذا كان السماع هكذا فكيف يكون فيه شائبة اللهو والهواء
و در امتاع ست که هر سرود که بشنیدن آن رقت قلب و خشوع حاصل شود و شوق قرب خدا تعالی و خوف از
عذاب و غضب بیارد این چنین سرود عبادت ست پس فقیه این چنین سرود شنیده شود چگونه در وی احتمال لهو
و هوا باشد حضرت شیخ شهاب الدین سهروردی رضی الله عنه که از اکابر علماء ظاهر و رئیس اولیاء الله اند در عوارف
گفته السماع یستجلب الرحمة من الله الکریم یعنی سرود شنیدن میکشد رحمت از خدای کریم و حضرت
خواجهٔ خواجگان عالیشان خواجه بهاء الدین نقشبند رضی الله عنه فرمود در حق سماع که نه انکار میکنیم و نه این کار میکنیم
چون بنای طریقهٔ ایشان بر کمال اتباع سنت ست و یقین ست که رسول الله صلی الله علیه وآله وسلم و صحابه کرام
را سماع معمول نبود لهذا فرمود که نه این کار میکنیم و چون حرمت سماع نزد ایشان ثابت نبود لهذا فرمود که نه انکار
میکنیم اگر حرام میدانستند البته انکار میکردند و نهی از منکر میفرمودند چون تحقیق شنیدی پس آنچه شما گفتید لا شك ان
مطلق الغناء فعل حرام بیجا ست مطلق غنا چگونه حرام باشد بلکه بعضی افراد غنا آنست که رسول صلی الله
علیه وآله وسلم آنرا جایز داشته و باز نوشتید که الغناء الذی بالمزامیر یکفر جاحده و مستحله یعنی آنچه شما
نوشتید که غنا که با مزامیر باشد حرام قطعی ست منکر حرمت آن کافر میشود این قول هم بیجا ست نکاح بضرب دف
رسول الکریم صلی الله علیه وآله وسلم امر فرموده و مالك آنرا شرط صحت نکاح گفته و چون ضرب دف برای اعلان
نکاح حلال یا مستحب باشد دهل و طنبوره و نقاره وغیره را از دف چه تفاوت ست برای لهو همه حرام ست و
برای غرضی صحیح همه حلال ست اعلان نکاح از هر یک میشود فرق کردن در دف و غیر آن امریست غیر معقول و بر تقدیر
تسلیم حرمت مزامیر حرمت را قطعی گفتن چه معنی دارد دلیل قطعی نیست مگر آیه محکم یا حدیث متواتر یا اجماع امت اگر مزامیر
حرام باشد حرمت آن از احادیث آحاد ست و احادیث آحاد دلیل ظنی ست از انکار آن ثابت نمیشود کفر لازم نمی‌آید حرمت
سماع از احادیث ثابت ست و مالك رح قائل حرمت آن نیست مکروه میگوید شافعی شطرنج را مباح میداند حالانکه لهو

حرمت آن از احادیث ثابت است و ذبیحه متروک التسمیه عامداً بنص قرآن حرام است شافعی آنرا حلال میگویند و تاویل میکنند و مسکرات سوای خمر که قلیل باشد و مسکر نباشد در نزد امام اعظم حلال است حالانکه رسول صلی الله علیه وآله وسلم فرمود ما اسکر کثیره فقلیله حرام غرضکه مستحل مزامیر را کافر گفتن هرگز جائز نیست وانچه در حاوی قدسی گفته ذکر اسم الله عند ضرب المزامیر کفر مراد آنست که مطرب برای لهو دف زند و وقت دف زدن و طنبور نواختن بسم الله گوید کفر است برای ترک تعظیم اسم خدا از معصیت نه آنکه شخصی دف میزند و شخصی دیگر بذکر خدا مشغول باشد و حق حق میگوید اگر گفته شود که قول حضرت در حق اهل غنا لا اباله مباح حق است لیکن در دور ایشان اهل آن نیستند وجد بتکلف میکنند جواب آنکه نباید گفت که هیچکس درین زمانه ازان جماعه آن را اهل نیست رسول فرمود صلی الله علیه وآله وسلم لا یزال من امتی امة قائمة بامر الله لا یضرهم من خذلهم ولا من خالفهم یعنی همیشه خواهند بود از امت من جماعتی قائم بحکم خدا ضرر نخواهد کرد آنها را کسے که اعراض شان بکند و نه کسے که مخالفت شان کند و فرمود مثل امتی مثل المطر لا یدری اوله خیر ام آخرها یعنی مثال امت من مانند حال باران است دریافت نمیشود که اول آن بهتر است یا آخر آن آیه را در اهل وجد بر سه[۳] قسم اند یکے اهل کمال اند که درد الهی بر باطن شان مے آید و آنها را بے اختیار میسازد و این جماعت از حزب الله اند انکار شان موجب خرابی دین است در حدیث قدسی آمده من عادی لی ولیا فقد بارزنی بالمحاربة متفق علیه یعنی در صحیحین است که حق تعالی میفرماید هر که دشمنی کند با ولی من پس مبارزتی که بر آمد برای جنگ با من دوم آن کسانند که سماع میکنند برای استدعاء احوال شریفه و میخواهند که واردات کسب نمایند به حیله ایشان محمود است سوم آن کسان اند که وجد میکنند بریا تا مردم آنها را از اهل کمال دانند حالانکه آنها هیچ نیستند این جماعت فاسقان مبتدعان اند نماز ریا خواندن شرک خفی است هکذا قال الغزالی رحمه الله التواجد بالتکلف منه ما هو مذموم وهو الذی یقصد به الریاء واظهار الاحوال الشریفة مع الافلاس عنها ومنه ما هو محمود وهو التوصل الی استدعاء الاحوال الشریفة واکتسابها واستحصالها بالحیلة فان للکسب مدخلا فی جلب الاحوال ولذلک امر رسول الله صلی الله علیه وآله وسلم من لم یحضره البکاء فی قراءة القرآن ان یتباکی ویتحازن فان هذه الاحوال

قد يتكلف في مباديها ثم يتحقق أواخرها امام غزالی گفته که وجد کردن به تکلف دو قسم ست یکی
آنکه قصد کرده شود ازان نمود خود و ظاهر کردن احوال بزرگ با وجود مفلسی ازان و این قبیح و مذموم ست دیگر
آنکه برای درخواست کردن احوال بزرگ و کسب کردن آن بحیله چرا که کسب کردن را هم دخل ست در آوردن
احوال برای همین امر فرمود رسول صلی الله علیه و آله و سلم مر کسے را که وقت خواندن قرآن گریه نیاید باید که به تکلف
گریه کند و خود را غمگین سازد یعنی بملاحظه عذاب خدا پس بسا کسی که احوال گاهی بتکلف در ابتدا آورده میشود پس در آخر
آن احوال متحقق میشود پس باید دانست که هر گاه در سماع وجد دیده شود انکار آن نباید کرد و سوء ظن نباید داشت
حسن ظن در مسلمانان واجب ست قال الله تعالی لولا اذ سمعتموه ظن المؤمنين والمؤمنات
بانفسهم خيرا و قال الله تعالى ان بعض الظن اثم حق تعالی فرمود که چرا وقتیکه شنیده بودید
آن قصه را گمان نیکو نکردید با مسلمانان نیک و فرمود که بعض گمان یعنی بدگمانی گناه ست پس از بدگمانی در حق دیگرے
بدگمانی کننده خود فاسق میشود آن شخص دیگر فاسق باشد یا نباشد در قرآن قول معروف من آل فرعون مذکور شد
حيث قال ان يك كاذبا فعليه كذبه وان يك صادقا يصبكم بعض الذي يعدكم یعنی اگر آنکس
کاذب باشد پس بر وی ست گناه دروغ گوئی اگر صادق باشد برسد شما را بعضے آنچه وعده میکند بعذاب شعر
هر کرا جامه پارسا بینی ❊ پارسا دان و نیک مرد انگار ❊ شیخ سعدی گوید قطعه مرا پیر دانای روشن شهاب ❊ دو اندرز فرمود
بر روی آب ❊ یکی آنکه بر خویش خود بین مباش ❊ دوم آنکه بر غیر بد بین مباش ❊ این همه طول کلام بنا بر نصیحت ست
که نوشته شد شعر نصیحت گوش کن جانان که از جان دوست تر دارند ❊ جوانان سعادتمند پند پیر دانا را ❊ نوشته بودند که
انهم يعني الصوفية يقولون ان ذات الله تعالى هو الوجود المطلق المأخوذ لا بشرط شيء و يقولون
باحاطته بكل شيء برین قول طعن نوشتند و گفتند هو المخالف لعقائد أهل الحق ان الله تعالى لا يحل مسئلہ وحدة الوجود
في غيره ولا يتحد بغيره فكيف يتصور ان الكل واحد یعنی صوفیان میگویند که ذات الله تعالی وجود مطلق ست
که در ان هیچ شرط مخلوط نیست و میگویند که محیط ست جمیع اشیا را و این قول مخالف ست عقائد اهل حق را که اهل حق
میگویند حق تعالی حلول نمیکند در غیر خود و متحد نمیشود با غیر خود و چگونه متصور باشد که همه را احد گفته شود جواب این
مراد صوفیان از وجود معنی مصدری نیست که آن در خارج موجود نیست و از معقولات ثانیه ست بلکه مراد از وجود [illegible]

ست و چون حق تعالی در وجود توابع و وجود خود محتاج بغیر نیست بلکه ذات او تعالی تقاضای وجود او میکند و هم
ذات او بحسب ارادت خود تقاضای وجود ممکنات میکند وجود بمعنے مصدری که از ممکن منتزع میشود و مقتضای
ذات ممکن نیست و نه مقتضای امریست که با وے منضم شده بلکه ما به الموجودیة ممکن تعلق ارادهٔ الٰہی ست
بوجود او و ارادهٔ الٰہی صفتے ست از صفات او تعالے تعلق آن اراده مقتضای ذات حق ست تعالی چیزی دیگر
درمیان نیست پس ما به الموجودیة ممکنات نیست مگر ذات حق تعالی پس ذات حق را وجود گفتن بمعنے ما به الموجودیة
عین حق و صواب ست و احاطهٔ او جمیع اشیا را که از قرآن ثابت ست باین معنے باید گفت که ما به الموجودیة
جمیع اشیا او تعالی ست و او را وجود مطلق لابشرط شیٔ از آن گفته میشود که ذات او چنانچه مقتضی وجود خود ست
همچنین مقتضی وجود سائر صفات کمال خود ست از سمع و حیات و بصر و علم و قدرت و ارادت و کلام لهذا
قدرت او تعالی را واجب بالذات میگویند و صفات را که زائد بر ذات اند نزد اهل اسلام واجب بالغیر
میگویند پس او تعالی لابشرط شیٔ من الصفات المطلقة عن القیود والاعتبارات واجب لذاته ست
یعنے ذات او تعالی بے ملاحظهٔ صفات و مطلق از قیود و اعتبارات واجب لذاته ست و ما به الموجودیة صفات
جمیع کائنات ست ازینجا حلول یا اتحاد با ممکنات فهمیدن خالی از حماقت نیست شخصے از فقیر سوال کرد که حق تعالے
عین ممکنات ست یا غیر آن فقیر در جواب وے گفته که هیچ کس خدا را عین ممکنات نگفته ست و آنچه از کلام صوفیه
وجود باین معنی اشمام میکند از نافهمی ست مگر کلام شان را شیخ اکبر رضی الله عنه که بانی مبانی وحدت
وجود ست میگوید که العالم ما شمت رائحة الوجود یعنے عالم را وجود نیست مگر در مرتبهٔ وهم و خیال لیکن وهم او ست
متقن باتقان الٰہی از عدم اعتبار غیر آن ساقط نمیشود و در خارج موجود نیست مگر ذات پاک او لا موجود الا الله
شاهد باین معنیست نه باین معنی که زید و عمرو و هرچه هست خدا ست یا خدا بمنزله کلی طبعی ست نعوذ بالله منها حق تعالے
که متصل الوجود ست چگونه عین موهوم الوجود گفته شود مگر بالمجاز که این وهم از انجا ناشی ست و چون حق تعالے
میفرماید نحن اقرب الیه منکم اگرچه این قرب بیچون ست در فهمید نمی آید مگر اینقدر مے آید که در مرتبهٔ
عدم زید زید گفتن صادق نیست که برای حمل ایجابی وجود موجود شرط ست پس تا که مخلوق را با خالق نسبتے بهم نرسد
حمل ولی هم صحیح نباشد اول نسبت با خالق بهم رسد آن زمان پدر را زید گفتن صادق آید پس ذات حق تعالے

باذات ہرپیدا قریب ہست این قدر توان فہمید وگرنہ معنے قرب کہ از متشابہات ہست گو در فہمید نیاید ایمان بدان باید آورد قال اللہ تعالیٰ والراسخون فی العلم یقولون آمنا بہ چون اعتقاد کردیم کہ ذات حق تعالیٰ از ذات ممکن قریب تر ست و بدیہی ست کہ ہیچ ممکن مغایر ذات خود نیست پس چیزے کہ از ذات او ہم با وے قریب تر باشد با وے مغایر نتوان گفت اگر کسے گوید کہ درین صورت ارتفاع نقیضین لازم مے آید کہ عینیت و غیریت ہر دو را نفی کردی کہ درمیان عینیت و غیریت تقابل ایجاب و سلب نیست بلکہ تقابل تضاد ست الا نسان متغایران کہ معلوم و مفہوم ہر خاص و عام ہست و بدیہی مے نماید در معلومات عقلا ست کہ ہر دو چیز کہ در ذہن عقلا مے آید عقلا بران حکم میکنند بغیریت یکی مر دیگر یرا و نسبتے کہ بین الخالق والمخلوق ست در ذہن نمیگنجد و ماہیت وجبی مدرک کسے نیست پس آن حکم بران نتوان کرد کہ عالم عین حق ست نہ غیر آن این بیان را معنے این است کہ اشعری در صفات الٰہی لا عین و لا غیر میگوید کہ اصطلاح اشعری آنست کہ جزشئی و لوازم ماہیت شئے را لا عین و لا غیر نام نہادہ یعنے قول اشعری و دیگر متکلمین کہ صفات را زائد بر ذات میگویند یکی ست لیکن چون از زائد گفتن احتمال انفکاک بخاطر میگزرد لہذا اشعری ازان تحاشی کردہ لا عین و لا غیر میگوید فقط

تمت

اعلان

بفضلہ تعالیٰ اس مطبع مجتبائی دہلی مین ہر قسم کی کتابین اور قرآن شریف حمائل سادہ مترجم اور کتب دینیات عربی۔ فارسی۔ اردو و کتب مصنفہ مولانا شیخ عبد الحق محدث دہلوی و حضرت قاضی ثناء اللہ پانی پتی و مولانا شاہ عبد العزیز محدث دہلوی و دیگر علماء نامدار و پیران کامگار و کتب مطبوعہ ہر بلاد و امصار و کتب جملہ علوم و فنون فروخت کے لیے موجود ہین۔ شائقین مطبع ہذا سے طلب فرمائین۔

محمد عبد الاحد عفی عنہ

